

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/legiony/69135,Lekarz-na-froncie.html>

Ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

WSPOMNIENIE

Lekarz na froncie

OKRES HISTORYCZNY

(1863-1918) Ku Niepodległej (1918-1922) Odrodzenie Niepodległej (1922-1939) II Rzeczpospolita

Autor: ARTUR KUPRIANIS 07.06.2020

„W dniu 15 stycznia 1939 r. zmarł na zawał serca ś.p. płk dr Edward Wertheim, Szef Sanitarny Okręgu Korpusu IV Łódź”. Takim lakonicznym komunikatem poinformowano o śmierci wybitnego oficera Wojska Polskiego.

Opowiadając o Legionach Polskich oraz o wojnie polsko-bolszewickiej, nazbyt często zapominamy o bohaterach drugiego planu, żołnierzach nieuczestniczących bezpośrednio w walkach. Bardzo często to dzięki ich poświęceniu wojsko stawało gotowe do kolejnych bitew.

Jego pradziad był oficerem armii Księstwa Warszawskiego, babka - kurierką w Częstochowie w czasie powstania styczniowego w 1863 r. Brat, Leopold, prawnik ze Skierniewic, w okresie okupacji członek Judenratu w tym mieście, został w 1942 r. rozstrzelany w getcie warszawskim wraz z synem Aleksandrem, synową Janiną oraz wnukami Bronisławem i Stanisławem.

Z zasłużonej dla Polski rodziny żydowskiej

Pułkownik Edward Wertheim pochodził z zasłużonej dla Polski rodziny żydowskiej. Pradziad jego był oficerem armii Księstwa Warszawskiego, babka - kurierką w Częstochowie w czasie powstania styczniowego w 1863 r. Jego brat Leopold, prawnik ze Skierniewic, w okresie okupacji członek Judenratu w tym mieście, został w 1942 r. rozstrzelany w getcie warszawskim wraz z synem Aleksandrem, synową Janiną oraz wnukami Bronisławem i Stanisławem.

Edward Wertheim ukończył studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego. W czasie studiów zaangażował się w działalność Związku Strzeleckiego. W wieku 27 lat, 7 sierpnia 1914 r., wstąpił do Legionów Polskich. Początkowo służył jako podoficer sanitarny V batalionu. W kolejnych latach szybko awansował i kolejno sprawował funkcje lekarza batalionowego oraz lekarza w szpitalach legionowych.

Legiony na froncie wschodnim nad Styrem. Przed komendą 4 pułku Legionów Polskich. Ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Leopold Gottlieb *Portret dr Edwarda Wertheima, porucznika lekarza Legionów Polskich.*
Rysunek powstał w okresie marzec - czerwiec 1916 r. na froncie wołyńskim, na pozycji rezerw II Brygady w Lasku Polskim niedaleko Wołczycka nad Styrem. Ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie (źródło: www.kultura.malopolska.pl/projekt - platforma digitalizacji zbiorów muzealnych w regionie Małopolski; link do rekordu: <http://www.kultura.malopolska.pl/object/MNK-III-r.a-8176>)

Dywizyjny Zakład Sanitarny w cerkwi w Piasecznej nad Stochodem, na tyłach frontu Legionów Polskich na Wołyniu, po ich wycofaniu z nad Styru; lato 1916. Na zdjęciu wewnątrz cerkwi, w której Austriacy urządzili lazaret polowy. Widoczny ikonostas z obrazem nieokreślonego świętego. Pod ścianą nary, wypełnione sianem lub słomą, z rannymi żołnierzami. Za barierką wysoki krzyż procesyjny i łóżko z chorym, przy którym siedzi legionista. Autor: Stanisław Janowski. Ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie

Od Kostiuchnowki do wojny z bolszewikami

Uczestniczył w niezwykle krwawej dla żołnierzy Józefa Piłsudskiego kampanii wołyńskiej. Również dla niego dramatycznie zakończył się wówczas bój pod Kostiuchnowką (największa bitwa jaką stoczyły Legiony Polskie). W trakcie odwrotu nad rzekę Stochód, 7 lipca 1916 r. został ranny pod Gródkiem i dostał się do rosyjskiej niewoli. Po wydostaniu się z niej po kilku miesiącach, nadal służył w polskich formacjach wojskowych, aż do momentu internowania 19 lutego 1918 r. w Taraczkoź na Węgrzech (obecnie Teresewa na Ukrainie). W obozie opiekował się chorymi legionistami. Gdy tylko w lipcu 1918 r. zwolniono go z obozu, wstąpił do Polskiej Siły Zbrojnej, a następnie w listopadzie 1918 roku do tworzącego się Wojska Polskiego. Wyznaczony został na stanowisko adiutanta szefa Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych. Za ministerialnym

biurkiem wytrzymał zaledwie rok. Wyruszył na front polsko-bolszewicki i od 28 września 1919 roku był komendantem Szpitala Polowego Nr 107. W skrajnie trudnych warunkach zapewniał pomoc rannym żołnierzom. Za swoje wysiłki czterokrotnie odznaczony został Krzyżem Walecznych.

Legioniści wraz z Żydami i ich rabinami przed drzwiami synagogi, 1914 - 1918. Fotografia wykonana prawdopodobnie na Kresach. Ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Był jednym z inicjatorów budowy nowego gmachu 4 Szpitala Okręgowego przy ul. Żeromskiego 113. Dzięki jego pracy i uporowi, powstał w Łodzi jeden z największych i najnowocześniejszych w ówczesnej Europie szpitali wojskowych.

W armii II RP

Po wojnie pozostał w armii. W 1921 roku trafił na dłuższy czas do garnizonu w Skierniewicach, gdzie mieszkała jego rodzina. Zamieszkał w kupionej wraz z bratem osadzie Zofiówka, w kamienicy przy obecnej ulicy Lelewela 5 (w PRL budynek ten zajęła Milicja Obywatelska). Sam był dwukrotnie żonaty, ale nie miał swoich dzieci. Zajmował się wychowaniem Władysława Wojnicza, syna z pierwszego małżeństwa swojej drugiej żony

Stefanii z d. Korngold. Prawdopodobnie, aby móc zawrzeć drugi związek małżeński, zmienił wyznanie z mojżeszowego na protestanckie.

Służąc kolejno w skierniewickich 26 pułku artylerii piechoty i 18 pułku piechoty, działał aktywnie w Związku Legionistów Polskich. W 1932 r. trafił na dwa lata do Lwowa, skąd został przeniesiony do 4 Szpitala Okręgowego w Łodzi na stanowisko komendanta. Był jednym z inicjatorów budowy nowego gmachu 4 Szpitala Okręgowego przy ul. Żeromskiego 113. Dzięki jego pracy i uporowi, powstał w Łodzi jeden z największych i najnowocześniejszych w ówczesnej Europie szpitali wojskowych.

**Wejście do IV Szpitala
Okręgowego im. gen. dyw. dra
med. Felicjana Sławoja
Składkowskiego w Łodzi. Ze
zbiorów Narodowego Archiwum
Cyfrowego (autor: Śpiewak)**

Jego zasługi, wiedza i zaangażowanie sprawiły, że 23 listopada 1935 roku został wyznaczony na stanowisko szefa sanitarnego Okręgu Korpusu Nr IV w Łodzi. Na stopień pułkownika został mianowany ze starszeństwem z dniem 1 stycznia 1936 roku i 1. lokatą w korpusie oficerów sanitarnych. Mimo nawału nowych obowiązków nadal udzielał się społecznie, m.in. w latach 1935–1938 był wiceprezesem Oddziału Łódzkiego Polskiego Czerwonego Krzyża. Był także członkiem Związku Żydów Uczestników Walk o Niepodległość Polski i komendantem Oddziału w Łodzi Koła 3 pułku piechoty Legionów Polskich.

W swoim łódzkim mieszkaniu przy ul. Gdańskiej 46 gromadził m.in. materiały dotyczące udziału Żydów w walce o niepodległość Polski. Miał też pisać pamiętnik. Żył bardzo aktywnie i nie pozwalał sobie na chwilę wytchnienia. Jeszcze trzy godziny przed śmiercią uczestniczył w zebraniu koła legionistów 3 pułku piechoty, na którym ponownie wybrano go na komendanta oddziału w Łodzi.

**Ppłk dr Edward Wertheim, zdjęcie
z 1934 r. Źródło: CAW WBH,
Wertheim Edward, KN 16.09.1931**

Został pochowany na cmentarzu garnizonowym na Dołach. Obecnie przywracana jest pamięć o tym niezwykłym oficerze. Na cmentarzu wojskowym w Łodzi 21 września 2017 r. odsłonięta została poświęcona mu tablica pamiątkowa.

COFNIJ SIĘ